

УДК 37.011.33: 159.923.2.

DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2024.01.90>

*Микола МИХАЛЬЧУК,
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь, Україна
<http://orcid.org/0009-0005-6318-1528>*

ФОРМУВАННЯ У ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ГОТОВНОСТІ ДО ЗАХИСТУ БАТЬКІВЩИНИ НА ЗАНЯТТЯХ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ПРОВІДНИМИ ІДЕЯМИ КОЗАЦЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ

Анотація. У статті обґрунтовано, що готовність до захисту Батьківщини є складовою частиною патріотизму. Вона характеризується вірністю українським ідеалам, розумінням громадянського обов'язку, прагненням оволодіти військовим і військово-технічним знанням, бажанням вивчати бойові традиції та героїчні вчинки українського народу, його Збройних сил. Готовність до захисту Батьківщини в освітньому, фізичному, психологічному, соціальному та духовному аспектах можна формувати у здобувачів освіти на заняттях фізичного виховання, ґрунтуючись на провідних ідеях козацької педагогіки. Козацьку педагогіку розтлумачено як частину народної педагогіки, яка передбачає становлення мужнього громадянина з українською національною свідомістю і самовідданістю рідній землі. Визначено, що основною ідеєю козацької педагогіки якраз і є розвиток готовності молоді захищати Батьківщину, володіючи при цьому необхідними якостями, знаннями, вміннями, навичками та почуттями.

Шляхами формування готовності до захисту Батьківщини на заняттях фізичного виховання окреслено такі: подання на практичних заняттях короткого теоретичного матеріалу у формі інформаційного повідомлення з історії Козацької доби (про здобутки та позитивні якості козаків) чи про зміст нормативних документів (Конституції України, Концепції розвитку громадянської освіти в Україні), у яких відображено сутність дотримання громадянського обов'язку українців; формування тематичних завдань про відвагу та приклади демонстрації високих моральних якостей та ідеалів для опрацювання в години, відведені на самостійну роботу; використання під час занять фольклорних творів (дум, пісень, легенд, переказів), у яких відображені цінності волелюбності,

---

© Микола Михальчук, 2024

патріотизму, добра, краси, мужності, відваги, незалежності, а також героїзм козаків та їхню боротьбу із загарбниками-чужоземцями; використання козацьких рухливих ігор, козацьких забав, спортивних вправ загальної та спеціальної фізичної підготовки; уведення у зміст заняття фізичного виховання елементів єдиноборств (гопака, як козацького танцю, що містить фізично складні для виконання прийоми, що відображають бойовий дух, віру у свої сили, наступальні та оборонні дії задля перемоги; гойдка, як бойового мистецтва повторення усіх рухів суперника; спасу, як системи бойової майстерності, що передбачає блокування усіх дій нападу супротивника; хортингу, як козацького бойового мистецтва рукопашного двобою).

Ключові слова: готовність до захисту Батьківщини, фізичне виховання, козацька педагогіка, здобувачі освіти, заклад вищої освіти, шляхи формування готовності до захисту Батьківщини.

Mykola MYKHALCHUK,

*Melitopol State Pedagogical University Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University, Melitopol, Ukraine
<http://orcid.org/0009-0005-6318-1528>*

FORMATION OF EDUCATORS' READINESS TO DEFEND THE MOTHERLAND IN PHYSICAL EDUCATION CLASSES WITH THE LEADING IDEAS OF COSSACK PEDAGOGICS

Annotation. The article substantiates that the readiness to protect the Motherland is an integral part of patriotism. It is characterized by loyalty to Ukrainian ideals, an understanding of civic duty, a desire to master military and military-technical knowledge, a desire to study the military traditions and heroic deeds of the Ukrainian people, its Armed Forces. Readiness to protect the Motherland in educational, physical, psychological, social and spiritual aspects can be formed in students of education in physical education classes, based on the leading ideas of Cossack pedagogy. Cossack pedagogy is interpreted as a part of folk pedagogy, which involves the formation of a courageous citizen with Ukrainian national consciousness and dedication to his native land. It was determined that the main idea of Cossack pedagogy is precisely the development of youth readiness to defend the Motherland, while possessing the necessary qualities, knowledge, abilities, skills and feelings.

The ways of formation of readiness to protect the Motherland in physical education classes are outlined as follows: presentation of short theoretical material in the form of an informative report on the history of the Cossack era (about the

achievements and positive qualities of the Cossacks) or about the content of normative documents (the Constitution of Ukraine, the Concept of the Development of Civic Education in Ukraine), in which the essence of compliance with the civic duty of Ukrainians is reflected in practical classes; formulation of thematic tasks about courage and examples of demonstrating high moral qualities and ideals to be studied in the hours allocated for independent work; the use during classes of folklore works (thoughts, songs, legends, tales), which reflect the values of love of freedom, patriotism, goodness, beauty, courage, independence, as well as the heroism of the Cossacks and their struggle against foreign invaders; the use of Cossack mobile games, Cossack amusements, physical exercises of general and special physical training; introducing elements of martial arts into the content of the physical education class (hopak as a Cossack dance, which contains physically difficult techniques to perform, which reflect fighting spirit, faith in one's own strength, offensive and defensive actions for victory; hoidok as a martial art of repeating all the opponent's movements; spas as the system of combat skills, which involves blocking all actions of the opponent's attack; horting as a Cossack martial art of hand-to-hand combat).

Key words: readiness to defend the Motherland, physical education, Cossack pedagogy, education seekers, higher education institution, ways of forming readiness to defend the Motherland.

Постановка проблеми. В умовах російської агресії проти України особливо актуальною є проблема національно-патріотичного виховання у закладах освіти. 6 червня 2022 року Міністерством освіти і науки України видано наказ № 527 Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України, яким затверджено Концепцію національно-патріотичного виховання в системі освіти України [Про деякі питання, 2022]. Відповідно до зазначеного документа поняття «національно-патріотичне виховання дітей та молоді» розтлумачено як комплексну, системну та цілеспрямовану «діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, закладів освіти, сім'ї, громадських об'єднань та благодійних організацій, релігійних організацій та інших інститутів щодо формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави» [Про деякі питання, 2022, с. 5].

У структурі національно-патріотичного виховання є військово-патріотичне виховання, яке спрямоване на те, щоб формувати у підростаючого покоління готовність до захисту України, розвивати бажання до здобуття військових професій, проходження служби у Збройних Силах України. Сутність військово-патріотичного виховання зумовлюється необхідністю реалізовувати національні інтереси України, забезпечуючи активну участь громадян у заходах підтримки її безпеки від зовнішньої загрози [Про деякі питання, 2022, с. 5–6].

Сьогодні особливо важливо сприяти становленню у здобувачів освіти готовності до захисту Батьківщини, адже в умовах воєнного стану від самовідданості кожного громадянина України залежить незалежність нашої держави. Значний потенціал для цього мають заняття фізичного виховання у ЗВО. Вони розвивають фізичне здоров'я, витривалість, дисципліну, самоконтроль, командну роботу, лідерство, здатність вирішувати проблеми тощо, що відіграє важливу роль під час формування в особистості готовності до захисту Батьківщини. Враховуючи традиції українського народу, для реалізації окресленого завдання на заняттях фізичного виховання доцільно впроваджувати провідні ідеї козацької педагогіки.

Аналіз досліджень. У працях науковців відображені окремі аспекти проблеми дослідження. Зокрема, питання формування у здобувачів вищої освіти патріотизму та готовності до захисту Батьківщини вивчали О. Абрамчук, Е. Єрмоєнко, О. Жаровська, С. Карсканова, Ж. Петрочко, О. Севаст'янова, В. Тернопільська та ін. Роль занять фізичного виховання для формування у студентської молоді патріотизму досліджували Т. Бабич, О. Завальнюк, О. Ливацький, С. Опарін, А. Тарасенко. Застосування ідей козацької педагогіки з метою патріотичного виховання здобувачів освіти розглядали А. Коваль, В. Олещук, Ю. Руденко, Р. Самоха та ін.

Мета статті полягає у тому, щоб дослідити шляхи формування у здобувачів освіти готовності до захисту Батьківщини на заняттях фізичного виховання та з використанням провідних ідей козацької педагогіки.

Виклад основного матеріалу. Готовність до захисту Батьківщини розуміють як характерну ознаку патріота [Москвіна, 2010, с. 145]. Її сутність окреслюється «вірністю українським ідеалам волелюбності, патріотизму, добра, краси, мужності і відваги; глибоким розумінням громадянського обов'язку, який передбачає готовність у будь-який час стати на захист Батьківщини; прагнення оволодівати військовими і військово-технічними знаннями, бажання вивчати бойові традиції та героїчні вчинки українського народу, його Збройних сил» [Шулдик, 2000, с. 57].

Важливо зосередити увагу на тому, що поняття «готовність до захисту Батьківщини» пов'язане з терміном «патріотизм». Як зазначено у «Словнику української мови: в 11 томах», патріотизм – це «любов до своєї батьківщини, відданість своєму народові, готовність для них на жертви й подвиги» [Словник, 1970–1980, с. 97]. Так, готовність до захисту Батьківщини є складником патріотизму.

Формування в особистості готовності захищати рідну землю є тісно пов'язаним із здобуттям нею освіти. Організуючи взаємодію усіх структурних підрозділів ЗВО, здійснюється виховний вплив на здобувачів освіти загалом. А тісна співпраця викладача і студента в університеті є основою для патріотичного виховання [Карсканова, 2016, с. 72].

Значний потенціал для формування у здобувачів освіти готовності до захисту Батьківщини мають заняття фізичного виховання. Їх метою є сприяти

фізичному та духовному розвитку особистості здобувача освіти, «оволодіння ним систематизованими теоретичними знаннями із суміжних дисциплін (анатомії, фізіології, біохімії, біомеханіки, валеології, гігієни, травматології і лікувальної фізичної культури, психології, педагогіки та ін.), фізичними вправами та видами спорту, способами їх організованого і самостійного виконання протягом життєдіяльності» [Грибан, 2020, с. 83–84]. Під час реалізації занять фізичного виховання доцільно упроваджувати провідні ідеї козацької педагогіки.

Українська козацька педагогіка – це частина народної педагогіки, яка передбачає формування у молоді синівської вірності рідній землі, Батьківщині. Головна мета її упровадження полягає в тому, щоб сприяти становленню мужнього громадянина з українською національною свідомістю і самовідданістю [Трухан, 2001, с. 63]. Козацька педагогіка спрямована на формування козака-лицаря з твердою волею та характером [Тимченко, 2018, с. 32]. Вона характеризувалася патріотичним вихованням молоді, розвитком духовності, поєднанням навчання з веденням військової справи [Черненко, 2023, с. 328].

Основні завдання козацької педагогіки передбачають те, щоб виховувати фізично загартованих мужніх воїнів, що виконуватимуть роль захисників рідного народу від чужоземців-поневолювачів; формувати у молоді український характер і світогляд, повагу до національних і загальнолюдських цінностей; розвивати високі лицарські якості, пошану до старших, прагнення бути милосердним і допомагати іншим; виховувати громадян, які розвиватимуть усі сфери життєдіяльності українського народу на світовому рівні [Тимченко, 2018, с. 32].

Провідні ідеї козацької педагогіки полягали у тому, щоб боротися за свободу та незалежність України, виступати за непорушність прав людини та народу, визнавати та беззаперечно дотримуватися суверенності особистості, підтримувати народовладдя тощо. Високо цінується освіченість, історичним підґрунтям чого є виникнення перших українських академій (Острозької (1576 р.) та Києво-Могилянської (1615 р.)), а також братських, дяківських, церковних, монастирських шкіл, колегіумів, народних професійних шкіл мистецтв і ремесл, козацьких та січових шкіл. У цих закладах освіти юнаки отримували систематичне виховання у фізичному, психофізичному, моральному, естетичному та трудовому напрямках, оволодівали національно-патріотичною підготовкою, засвоювали усі елементи спортивно-військового вишколу [Козацька педагогіка, 2018, с. 24–25].

О. Черненко зазначає, що в козацьку епоху специфіка української культури полягала у зацікавленості суспільства розвивати систему освіти, яка була б спрямована на «формування фізично міцних та сміливих воїнів, які могли захищати свою Батьківщину від зовнішнього утиску»; освіта будувалася на «національно-культурних традиціях та морально-етичних цінностях українського козацтва» [Черненко, 2023, с. 327]. Тож, зважаючи на це,

основною ідеєю козацької педагогіки і є розвиток готовності молоді захищати Батьківщину, володіючи при цьому необхідними якостями, знаннями, вміннями, навичками та почуттями.

Охарактеризуємо шляхи формування у здобувачів освіти готовності до захисту Батьківщини на заняттях фізичного виховання провідними ідеями козацької педагогіки.

Щоб сприяти становленню вірності українським ідеалам волелюбності, патріотизму, добра, краси, мужності і відваги, а також глибокому розумінню громадянського обов'язку, на заняттях фізичного виховання доцільно подавати невелику кількість теоретичного матеріалу з історії Козацької доби. Це можуть бути конкретні історичні приклади демонстрації козацького героїзму. Проаналізувавши силабуси освітнього компонента «Фізичне виховання», робимо висновок, що лекції у них здебільшого не передбачені або наявні у незначній кількості (4 години) [Линник, 2023; Підгурська та ін., 2023; Шутєєв та ін., 2023]. Тому, такий теоретичний матеріал можна подавати упродовж кількох хвилин на практичних заняттях як інформаційне повідомлення з історії України. Крім цього, відведено години на самостійну роботу, тому доцільно пропонувати тематичні завдання у цій частині силабусу чи робочої програми курсу. Наприклад, про здобутки Д. Байди-Вишневецького, С. Наливайка, П. Конашевича-Сагайдачного, М. Дорошенка, І. Сірка та ін.

Літературні згадки прояву козацьких звичаг та подібних героїчних цінностей відображені у фольклорних творах. Думи, пісні, легенди, перекази тощо демонструють провідні ідеї волелюбства та незалежності, героїзм козаків та їхню боротьбу із загарбниками-чужоземцями (турками, татарами, польською шляхтою, російськими самодержцями) [Сьомак, 2017, с. 742]. Наприклад, «Легенда про Меч Єдності», «Легенда про козака-кобзаря», «Легенда про чуб козака», «Легенда про скарби козацькі» тощо [Демидюк].

Формування у здобувачів освіти глибокого розуміння громадянського обов'язку, що передбачає готовність у будь-який час стати на захист Батьківщини, визначається найперше усвідомленням ними сутності окресленої дефініції. Громадянський обов'язок – це «державний інтерес, що став обов'язком особистості, поєднавши інтереси її та держави» [Шулдик, 2000, с. 56]. Громадянський обов'язок здобувачів освіти повинен виявлятися у зацікавленні засвоювати ґрунтовні та правдиві знання, усвідомлювати свою залежність від держави, розуміти необхідність виконання вимог, які формулюють перед ними державні структури. Усвідомлення приналежності до держави сприяє утвердженню в особистості національної гордості, людської гідності, української ідеї та загалом готовності захищати незалежність Батьківщини [Шулдик, 2000, с. 56].

Інформаційні повідомлення чи завдання для самостійної роботи здобувачів освіти можуть охоплювати ознайомлення нормативними документами, у яких відображено сутність дотримання громадянського обов'язку українця. Найперше – Конституція України, зважаючи на Статтю 65 якої, що розміщена

у Розділі II. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина, «Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України. Громадяни відбувають військову службу відповідно до закону» [Конституція]. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні, зміст якої відтворює ідеї козацької педагогіки, покликана формувати у громадян відповідальне ставлення до державних інтересів та захисту її суверенітету й територіальної цілісності, забезпечувати безпеку та усвідомлення єдності інтересів особистості та держави, розвивати національну ідентичність [Концепція].

Щоб формувати прагнення оволодівати військовими і військово-технічними знаннями, бажання вивчати бойові традиції та героїчні вчинки українського народу, його Збройних сил у здобувачів освіти, на заняттях фізичного виховання доцільно використовувати козацькі рухливі ігри. Варто зауважити, що останнім часом застосування таких засобів було характерним лише під час роботи з дітьми, однак варто підтримувати інтерес до ігор й у здобувачів вищої освіти, оскільки саме це впливає на формування у них національної свідомості та готовності захищати Батьківщину.

Молодіжні рухливі ігри і фізичні вправи за часів козацтва були поширеними серед усіх верств населення. Вони були пов'язаними з календарними обрядами. Як приклад, на заняттях фізичного виховання можна використовувати «Кривий танець», історія якого походить з часів, коли українські землі зазнавали нападів татар. Такі рухи, які відтворювали «петляння», «звивання» лісового струмка, використовувалися для заплутування слідів, щоб чужинці по них не потрапили в село [Завацький та ін., 1994, с. 11–12].

Зараз поширеним видом діяльності є козацькі забави, які можна проводити у межах занять фізичного виховання чи як виховні заходи. Мета їх застосування як в добу козаччини, так і сьогодні полягає в гартуванні військового характеру особистості: фізичної сили, швидкості реакції, нестандартного мислення. Під час таких заходів, у всі часи хлопці збиралися до гурту та змагалися між собою, наприклад, у формі гри-змагання «Лави на лаву»: козаки об'єднувалися у дві групи; ставали у шеренгу, тримаючись за лікті попереднього учасника, одна навпроти одної; за сигналом судді – «атакували» одна одну, намагаючись повалити, витіснити чи розірвати шеренгу суперників [Норенко, Єрмоєнко, 2022, с. 653]. Це сприяло усвідомленню того, що тільки завдяки партнерству та злагодженій роботі можна досягти успіху у спільній меті.

Запорозькі козаки займалися різними єдиноборствами, елементи яких доцільно використовувати на заняттях фізичного виховання для формування фізичної та психофізичної готовності здобувачів освіти до захисту Батьківщини. Частина таких систем відображені у козацькому танці, що має назву «гопак», який складається із запальних, відчайдушних, фізично складних для виконання прийомів, що підтримують бойовий дух та віру у свої сили, демонструють наступальні та оборонні дії задля перемоги. Гопак характеризується складними акробатичними вправами, великою кількістю ударів ногами та руками, що для

козаків були важливою складовою самозахисту під час боротьби з ворогами. Цікаво, що гопак дає змогу реалізувати не лише фізичну, а й психологічну підготовку особистості: оволодіння засобами та методами ведення двобою (стійками, пересуванням, враженням опонента, прийомами захисту тощо), а також емоційно-почуттєвим впливом на супротивника (відповідною мімікою, жестами, впевненим поглядом) [Завацький та ін., 1994, с. 28–31].

Крім гопака, відомі також такі види козацької боротьби, як гойдок (повторення усіх рухів суперника), спас (блокування усіх дій нападу супротивника) та ін. [Завацький та ін., 1994, с. 31–32]. Їх елементи можна також використовувати на заняттях фізичного виховання під час розучування та виконання загальнорозвиваючих вправ, що впливають на розвиток швидкісно-силових якостей, спритності, координації, витривалості, загальної концентрації тощо.

Е. Єршоменко досліджує козацьку культурну спадщину у вигляді бойового хортингу. Цей термін виник як похідний від слова «хорт», що означало «коло козаків для проведення сутички», «поєдинок українських козаків із ворогами перед боєм», «двобій окремих воїнів перед головною битвою, в якому виявлялося військово мистецтво», «бій, боротьба між противниками» тощо [Єршоменко, 2022, с. 1329]. Витоки бойового хортингу походять із козацького бойового мистецтва – це «кулачний двобій, який найбільш повно зберіг свою сакральну функцію і є трансформованим реліктом прадавньої чоловічого спілки воїнів з острова Хортиця» [Єршоменко, 2022, с. 1330]. Козаки проводили тренувальні рукопашні бої, у яких вчилися добре володіти собою, а також бути психологічно готовими до реального поєдинку з ворогом [Єршоменко, 2022, с. 1331]. Отож, зважаючи на це, можемо зробити висновок, що хортинг є давньою козацькою традицією. Впровадження його елементів на заняттях фізичного виховання сприятиме становленню у здобувачів освіти військових, військово-технічних і бойових знань та умінь.

Застосовуючи елементи хортингу в освітньому процесі ЗВО, доцільно сприяти реалізації його загальноосвітньої та оздоровчої спрямованості, яка передбачає впровадження найпростіших елементів цієї техніки: короткі теоретичні відомості; оздоровчі фізичні вправи; імітаційні формальні комплекси; вправи з елементами самозахисту; загальнорозвиваючі та спеціальні вправи, спрямовані на розвиток фізичних якостей. Під час організації ознайомлення з хортингом варто забезпечувати особистісно орієнтовний і диференційований підходи; чітко, алгоритмічно та зрозуміло демонструвати виконання вправ перед їх виконанням. Щодо виховання, то сутність хортингу передбачає дотримання вимог етикету поведінки, підвищеної дисципліни, вольових аспектів підготовки, що розвиває силу та здатність захистити себе, близьких і Батьківщину [Іщенко, 2019, с. 77–78].

На заняттях фізичного виховання можна використовувати вправи, що стосуються загальної і спеціальної фізичної підготовки: «прискорення з різних вихідних положень, біг зі зміною швидкості та напрямку за сигналом, багаторазові повторення оздоровчої базової техніки рухів хортингу у повітрі в стійці та у

переміщеннях, виконання оздоровчих навчальних форм хортингу (формальних комплексів), вистрибування із присіду вгору, підйоми з присіду у стійку з махами прямими ногами, а також дотримуватися методики послідовності вивчення підготовчих та оздоровчих прийомів базової техніки хортингу, використовуючи підвідні вправи» [[Іщенко, 2019, с. 77; Черненко, 2023].

Зважаючи на зазначене, слід зауважити, що готовність до захисту Батьківщини, яку варто формувати на заняттях фізичного виховання провідними ідеями козацької педагогіки, реалізується у п'яти аспектах:

- освітньому (володіння знаннями щодо героїчного минулого та сьогодення Батьківщини, з фізичної культури, гігієни та спорту);
- фізичному (розвиток фізичних якостей, зокрема за аналогією козаків, які дадуть змогу реалізовувати свій громадянський обов'язок);
- психологічному (наявність мотивації до здійснення заходів захисту України, емоційної стійкості, сміливості, розсудливості тощо);
- соціальному (відчуття вірності національно-історичним та бойовим традиціям козацтва, присязі, військовому статусу та ін.);
- духовному (усвідомлення та присвоєння козацьких ідеалів та цінностей) [Дикий, 2016, с. 35].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, готовність до захисту Батьківщини в освітньому, фізичному, психологічному, соціальному та духовному аспектах можна формувати у здобувачів освіти на заняттях фізичного виховання, ґрунтуючись на провідних ідеях козацької педагогіки. Визначальною ідеєю козацької педагогіки якраз і є розвиток готовності молоді захищати Батьківщину, володіючи при цьому необхідними якостями, знаннями, вміннями, навичками та почуттями.

Шляхами формування готовності до захисту Батьківщини на заняттях фізичного виховання є такі: подання короткого теоретичного матеріалу у формі інформаційного повідомлення на практичних заняттях про історію Козацької доби чи про зміст нормативних документів, у яких відображено сутність дотримання громадянського обов'язку українців; тематичні завдання про відвагу і приклади демонстрації високих моральних якостей та ідеалів для опрацювання в години, відведені на самостійну роботу; застосування під час занять фольклорних творів, у яких відображені цінності волелюбності, патріотизму, добра, краси, мужності, відваги; впровадження у навчально-виховний процес козацьких рухливих ігор, козацьких забав, фізичних вправ загальної та спеціальної фізичної підготовки; введення у зміст заняття фізичного виховання елементів єдиноборств (гопак, гойдок, спас, хортинг).

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у всебічному дослідженні потенціалу окремих козацьких комплексних систем розвитку людини для формування у здобувачів освіти готовності до захисту Батьківщини.

Література

1. Грибан Г. П. Шляхи формування системи фізичного виховання студентів вищих освітніх закладів України. *Фізичне виховання: проблеми та перспективи* : монографія / за заг. ред. Г. П. Грибана. Житомир: Рута, 2020. С. 83–101. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/32273/1/Gryban-monografiya.pdf>.
2. Демидюк В. 5 цікавих легенд про українських козаків. *Знайшов*: вебсайт. URL: https://znayshov.com/News/Details/5_tsikavykh_lehend_pro_ukrainskykh_kozakiv.
3. Дикий О. Військово-спортивне багатоборство як складова частина спеціальної фізичної підготовки допризовників. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*. 2016. № 2. С. 32–37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fvs_2016_2_7.
4. Єрьоменко Е. А. Козацька культурна спадщина у вигляді бойового хортингу. *Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 03–04 січня 2022 р. Ірпінь, 2022. С. 1327–1340. URL: https://university-edu.science/bitstream/handle/123456789/166/ZB_0_2022_35a.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
5. Єрьоменко Е. А. Тренування в хортингу: навчально-методичний посібник. К. : Паливода, 2009. 227 с.
6. 6. Завацький В. І., Цьось А. В., Бичук О. І., Пономаренко Л. І. Козацькі забави. Луцьк: Надстир'я, 1994. 109 с. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/3732/3/zabavy_new.pdf.
7. Іщенко М. В. Іноваційні технології в системі академічних занять із фізичного виховання. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2019. № 63. Т. 2. С. 75–79. URL: http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2019/63/part_2/17.pdf.
8. Карсканова С. В. Психологічна готовність до захисту батьківщини як патріотичного виховання у вищому навчальному закладі. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки*. 2016. Вип. 5(1). С. 71–75. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhpr_2016_5%281%29_15.
9. Козацька педагогіка і навчально-виховний процес у закладах освіти : науково-методичний збірник / уклад.: В. Є. Берека, І. К. Гіджеліцький, Н. М. Орловська. Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2018. 472 с.
10. Конституція України (ред. від 01.01.2020, підстава – 27-IX). Київ, 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
11. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні. Вебресурс НУШ. 2018. 10 с. URL: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2018/01/KONTSEPTSIYA-ROZVYTKU-GROMADYANSKOYI-OSVITY-V-UKRAYINI.pdf>.

12. Линник А. М. Фізичне виховання: силабус. Київ: Національна академія статистики, обліку та аудиту, 2023. 6 с. URL: http://nasoa.edu.ua/wp-content/uploads/2023/10/Silabus_Fiz.-vih._051_1-k_2023.pdf.
13. Москвіна Т. П. Національне виховання: виявлення почуття громадянської гідності. *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: науковий збірник: Серія історична та філологічна*. 2010. Вип. VII. С. 144–149. URL: <http://ohiienko.kpnu.edu.ua/article/view/255947/253035>.
14. Норенко В. С., Єрьоменко Е. А. Розвиток тренувально-підготовчих методик спортивної системи бойового хортингу під впливом козацької військової традиції народу. *Бойовий хортинг та діяльність правоохоронних органів України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 03–04 січня 2022 р. Ірпінь, 2022. Ч. 1. URL: https://university-edu.science/bitstream/handle/123456789/271/ZB_1_2022_24a.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
15. Підгурська О. П., Зубрицький Б. Д., Цицаркін О. В. Фізичне виховання: силабус. Рівне: Національний університет водного господарства та природокористування, 2023. 12 с. URL: <https://ep3.nuwm.edu.ua/26033/1/09-02-17S.pdf>.
16. Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 №641: Наказ Міністерства освіти і науки України від 6 червня 2022 р. № 527. URL: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2022/06/62a0421e24258666156501.pdf>.
17. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970–1980. Т. 6. С. 97. URL: <http://ukrlit.org/slovnyk/%D0%BF%D0%B0%D1%82%D1%80%D1%96%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B7%D0%BC>.
18. Сьомак Г. В. Ідеї козацтва в сучасній педагогіці / наук. кер. С. Р. Бабушко. *Наукові розробки молоді на сучасному етапі* : тези доповідей XVI Всеукраїнської наукової конференції молодих вчених та студентів (27–28 квітня 2017 р., Київ). К. : КНУТД, 2017. Т. 3 : Економіка інноваційної діяльності підприємств. С. 741–742. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/8515/1/NRMSE2017_V3_P741-742.pdf.
19. Тимченко А. А. Педагогіка (Загальна та історія педагогіки) : навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Миколаїв, 2018. 238 с.
20. Трухан Л. В. Фізичне вдосконалення особистості – складова частина української козацької педагогіки. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2001. № 8. С. 63–64. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/854/1/01tlvukp.pdf>.
21. Черненко О. В. Українська система освіти та виховання молоді за часів Козацької доби. *V International Scientific and Practical Conference «Scientific Practice: modern and classical Research Methods»: Collection*

- of Scientific Papers «ΛΟΓΟΣ»*. December 22, 2023; USA, Boston, 2023. P. 327–329. URL: <https://doi.org/10.36074/logos-22.12.2023.090>.
22. Шулдик В. І. Курс методики викладання біології в модулях : підручник для студентів, магістрів та молодих вчителів біології. К.: Наук, світ, 2000. 289 с.
23. Шутєєв В. В., Ленська О. В., Стратій Н. В. Фізичне виховання: силабус. Харків: Харківський національний медичний університет, 2022. 18 с. URL: https://knmu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/04/fizvihovan_och1_socrab22.pdf.

References

1. Hryban H. P. Shliakhy formuvannia systemy fizychnoho vykhovannia studentiv vyshchyykh osvithnikh zakladiv Ukrainy [Ways of forming the system of physical education of students of higher educational institutions of Ukraine]. *Fizychnе vykhovannia: problemy ta perspektyvy : monohrafiia / za zah. red. H. P. Hrybana*. Zhytomyr: Ruta, 2020. S. 83–101. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/32273/1/Gryban-monografiya.pdf>. [In Ukrainian].
2. Demydiuk V. 5 tsikavykh lehend pro ukrainskykh kozakiv [5 interesting legends about the Ukrainian Cossacks]. *Znaishov*: vebсайт. URL: https://znayshov.com/News/Details/5_tsikavykh_lehend_pro_ukrainskykh_kozakiv. [In Ukrainian].
3. Dykyi O. Viiskovo-sportyvne bahatoborstvo yak skladova chastyna spetsialnoi fizychnoi pidhotovky dopryzovnykiv [Military sports all-around as a component of special physical training of conscripts]. *Fizychnе vykhovannia, sport i kultura zdorovia u suchasnomu suspilstvi*. 2016. № 2. S. 32–37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fvs_2016_2_7. [In Ukrainian].
4. Yeromenko E. A. Kozatska kulturna spadshchyna u vyhliadi boiovoho khortynhu [Cossack cultural heritage in the form of combat horting]. *Boiovyi khortynh ta diialnist pravookhoronnykh orhaniv Ukrainy : materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf., 03–04 sichnia 2022 r. Irpin, 2022*. S. 1327–1340. URL: https://university-edu.science/bitstream/handle/123456789/166/ZB_0_2022_35a.pdf?sequence=1&isAllowed=y. [In Ukrainian].
5. Yeromenko E. A. Trenuvannia v khortynhu: navchalno-metodychnyi posibnyk [Training in horting: educational and methodological manual]. K. : Palyvoda, 2009. 227 s. [In Ukrainian].
6. Zavatskyi V. I., Tsos A. V., Bychuk O. I., Ponomarenko L. I. Kozatski zabavy [Cossack fun]. Lutsk: Nadstyria, 1994. 109 s. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/3732/3/zabavy_new.pdf. [In Ukrainian].
7. shchenko M. V. Inovatsiini tekhnolohii v systemi akademichnykh zaniat iz fizychnoho vykhovannia [Innovative technologies in the system of academic classes in physical education]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*. 2019. № 63. T. 2. S. 75–79. URL: http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2019/63/part_2/17.pdf. [In Ukrainian].

8. Karskanova S. V. Psykholohichna hotovnist do zakhystu batkivshchyny yak patriotychnoho vykhovannia u vyshchomu navchalnomu zakladi [Psychological readiness to protect the homeland as patriotic education in a higher educational institution]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Serii : Psykholohichni nauky*. 2016. Vyp. 5(1). S. 71–75. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhp_2016_5%281%29__15. [In Ukrainian].
9. Kozatska pedahohika i navchalno-vykhovnyi protses u zakladakh osvity : naukovo-metodychnyi zbirnyk [Cossack pedagogy and the educational process in educational institutions: a scientific and methodological collection] / uklad.: V. Ye. Bereka, I. K. Hidzhelitskyi, N. M. Orlovska. Kamianets-Podilskyi : Vydavets PP Zvoleiko D.H., 2018. 472 s. [In Ukrainian].
10. Konstytutsiia Ukrainy (red. vid 01.01.2020, pidstava – 27-IX) [Constitution of Ukraine (ed. dated 01.01.2020, basis – 27-IX)]. Kyiv, 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. [In Ukrainian].
11. Kontsepsiia rozvytku hromadianskoi osvity v Ukraini [Concept of development of civic education in Ukraine]. *Vebresurs NUSh*. 2018. 10 s. URL: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2018/01/KONTSEPSIYA-ROZVYTKU-GROMADYANSKOYI-OSVITY-V-UKRAYINI.pdf>. [In Ukrainian].
12. Lynnyk A. M. Fyzychne vykhovannia: sylabus [Physical education: syllabus]. Kyiv: Natsionalna akademiia statystyky, obliku ta audytu, 2023. 6 s. URL: http://nasoa.edu.ua/wp-content/uploads/2023/10/Silabus_Fiz-vih._051_1-k_2023.pdf. [In Ukrainian].
13. Moskvina T. P. Natsionalne vykhovannia: vyjavlennia pochuttia hromadianskoi hidnosti [National education: revealing a sense of civic dignity]. *Ivan Ohiienko i suchasna nauka ta osvita: naukovyi zbirnyk: Serii istorychna ta filolohichna*. 2010. Vyp. VII. S. 144–149. URL: <http://ohiienko.kpnu.edu.ua/article/view/255947/253035>. [In Ukrainian].
14. Norenko V. S., Yeromenko E. A. Rozvytok trenuvalno-pidhotovchykh metodyk sportyvnoi systemy boiovoho khortynhu pid vplyvom kozatskoi viiskovoi tradytsii narodu [The development of training and preparation methods of the sports system of combat horting under the influence of the Cossack military tradition of the people]. *Boiovyi khortynh ta diialnist pravookhoronnykh orhaniv Ukrainy : materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf., 03–04 sichnia 2022 r. Irpin, 2022. Ch. 1*. URL: https://university-edu.science/bitstream/handle/123456789/271/ZB_1_2022_24a.pdf?sequence=1&isAllowed=y. [In Ukrainian].
15. Pidhurska O. P., Zubrytskyi B. D., Tsytsarkin O. V. Fyzychne vykhovannia: sylabus [Physical education: syllabus]. Rivne: Natsionalnyi universytet vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannia, 2023. 12 s. URL: <https://ep3.nuwm.edu.ua/26033/1/09-02-17S.pdf>. [In Ukrainian].
16. Pro deiaki pytannia natsionalno-patriotychnoho vykhovannia v zakladakh osvity Ukrainy ta vyznannia takym, shcho vtratyv chynnist, nakazu Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 16.06.2015 №641: Nakaz Ministerstva

- osvity i nauky Ukrainy vid 6 chervnia 2022 r. № 527 [On some issues of national-patriotic education in educational institutions of Ukraine and the recognition as invalid of the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated June 16, 2015 No. 641: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated June 6, 2022 No. 527]. URL: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2022/06/62a0421e24258666156501.pdf>. [In Ukrainian].
17. Slovník ukraïnskoi movy: v 11 tt. [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes.] / AN URSSR. Instytut movoznavstva; za red. I. K. Bilodida. K.: Naukova dumka, 1970–1980. T. 6. S. 97. URL: <http://ukrlit.org/slovník/%D0%BF%D0%B0%D1%82%D1%80%D1%96%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B7%D0%BC>. [In Ukrainian].
  18. Somak H. V. Idei kozatstva v suchasniï pedahohitsi [Ideas of Cossacks in modern pedagogy] / nauk. ker. S. R. Babushko. *Naukovi rozrobky molodi na suchasnomu etapi* : tezy dopovidei XVI Vseukraïnskoi naukovoi konferentsii molodykh vchenykh ta studentiv (27–28 kvitnia 2017 r., Kyiv). K. : KNUTD, 2017. T. 3 : Ekonomika innovatsiïnoi diïalnosti pidpriemstv. S. 741–742. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/8515/1/NRMSE2017_V3_P741-742.pdf. [In Ukrainian].
  19. Tymchenko A. A. Pedahohika (Zahalna ta istoriia pedahohiky) : navchalno-metodychnyi posibnyk dlia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv [Pedagogy (General and history of pedagogy): educational and methodological manual for students of higher educational institutions]. Mykolaiv, 2018. 238 s. [In Ukrainian].
  20. Trukhan L. V. Fyzychne vdoskonalennia osobystosti – skladova chastyna ukraïnskoi kozatskoi pedahohiky [Physical improvement of personality is an integral part of Ukrainian Cossack pedagogy]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka*. 2001. № 8. S. 63–64. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/854/1/01tlvukp.pdf>. [In Ukrainian].
  21. Chernenko O. V. Ukraïnska systema osvity ta vykhovannia molodi za chasiv Kozatskoi doby [The Ukrainian system of education and upbringing of youth during the Cossack era]. *V International Scientific and Practical Conference «Scientific Practice: modern and classical Research Methods»: Collection of Scientific Papers «ΛΟΓΟΣ»*. December 22, 2023; USA, Boston, 2023. P. 327–329. URL: <https://doi.org/10.36074/logos-22.12.2023.090>. [In Ukrainian].
  22. Shuldyk V. I. Kurs metodyky vykladannia biolohii v moduliakh : pidruchnyk dlia studentiv, mahistriv ta molodykh vchyteliv biolohii [The course of methods of teaching biology in modules: a textbook for students, masters and young teachers of biology]. K.: Nauk, svit, 2000. 289 s. [In Ukrainian].
  23. Shutieiev V. V., Lenska O. V., Stratii N. V. Fyzychne vykhovannia: sylabus [Physical education: syllabus]. Kharkiv: Kharkivskiy natsionalnyi medychnyi universytet, 2022. 18 s. URL: https://knmu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/04/fizvihovan_och1_socrab22.pdf. [In Ukrainian].